

ları (haz. İsmail Arar), İstanbul 1996, s. 162; Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Ankara 2000, s. 307-313; Ali Erdoğan, *Mahmûd Es'ad Seydişehir: Hayatı, Eserleri ve İslâm Tarihçiliğindeki Yeri* (yüksek lisans tezi, 2002), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, İstanbul 2006, I, 565-567; Dursun Gürlek, "İbnülemin Mahmud Esad Efendi", *Türk Edebiyatı Dergisi*, XXX/339, İstanbul 2002, s. 52-55; Murtaza Köse, "Osmanlı Son Dönem Hukukçularından Seydişehirli Mahmud Esad'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 2003, s. 207-217; O. Köprülü, "Mahmud Es'ad Efendi", *TA*, XXIII, 174-175.

ALİ ERDOĞDU

SEYF

(bk. KILIÇ).

SEYF-i FERGÂNÎ

(سیف فرغانی)

Mevlânâ Ebû'l-Mehâmid
Seyfüddîn Muhammed Fergânî
(ö. 705/1305'ten sonra)

Mutasavvıf - şair.

Kasidelerinin birinde verdiği bilgilerden VII. (XIII.) yüzyıl ortalarında Orta Asya'da Fergana bölgesinde doğduğu tahmin edilmektedir. Şiirlerinde çoğu zaman "Seyf-i Fergânî", bazan da "Seyfi" mahlasını kullanmıştır. Gençlik döneminde Moğol istilâsının yol açtığı kargaşa içinde vatanından ayrılarak bir süre Tebriz'de kaldı, ardından Anadolu'ya giderek Aksaray'a yerleşti. VI. (XII.) yüzyıl Horasan şairlerinden çok etkilendiği anlaşılan Fergânî, Sa'dî-i Şîrâzî'ye yakın ilgi duydu, kendisiyle yazıştı ve onu öven şiirler kaleme aldı. Devrinin önde gelen şairlerinden olmasına rağmen dünyaya meyiletmemesi ve zalim hükümdarlara övgüler yazmaktan kaçınması yüzünden inzivada yaşadığı Aksaray'ın küçük bir hankahında vefat etti. Zebîhullah Safâ, dizelerindeki birtakım tarihî gelişmelere ve bazı kaynaklardaki bilgilere dayanarak şairin nisbeten uzun bir ömür sürdüğünü, bir dizesinde altmış yaşında olduğundan söz ettiğini, diğer bazı bilgilerden hareketle 705-749 (1305-1349) yılları arasındaki bir tarihte öldüğünü ifade etmektedir. Divanının bir yerinde (s. 749) Şeyh Necmeddin Erdebilî ve Şemseddin Verâvî'nin 705 (1305) yılında mektup gönderip kendileri için gazel yazmasını istediklerini belirtmesi bu sırada hayatta bulunduğunu, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (FY, nr. 171) 749 (1349) tarihini taşı-

yan divan nüshasının müstensihisi Mehmed b. Ali Aksarâyî'nin Fergânî'ye rahmet dilemesi o tarihte hayatta olmadığını göstermektedir (*Divân*, neşredenin girişi, s. 5, 16-17; Zebîhullah Safâ, III/1, s. 624).

Fergânî'nin bizzat düzenlediği divanı günümüze ulaşmıştır. *Divân*'da Moğol istilâsından sonra Anadolu'da halkın karşılaştığı felâketler ve sıkıntılar konu edinilir; zalim valiler, emirler, maliye memurları şiddetle eleştirilir. Şair, çağdaş şairlerle daha sonra gelecek olanlardan bu tür iktidar sahiplerini övmemelerini ister. *Divân*'ın en güzel kısımlarını oluşturan gazelerde sıkça teşbih sanatına başvurulduğu görülür. Kasidelerinde olduğu gibi redife çok yer vermesi bazı beyitlerin akıcılığını azaltsa da üslubu her zaman akıcıdır ve kasideleri onun şiirde ne kadar usta olduğunu göstermektedir. Kerbelâ şehidleri için mersiye söylemiş ilk şairler arasında yer alan Fergânî'nin genelde sade olan şiirlerinde çağın olumsuzlukları, toplumun tabakaları arasında refah düzeyi bakımından oluşan farklılıklar eleştirel bir yaklaşımla dile getirilir. Geniş bir tasavvuf bilgisine sahip olduğunu gösteren şiirlerinin bir kısmı Rûdekî-i Semerkandî, Am'ak-ı Buhârî, Evhadüddîn-i Enverî, Hâkânî-i Şîrvânî, Ferîdüddin Attâr, Kemâleddîn-i İsfahânî ve Sa'dî-yi Şîrâzî gibi şairlerin bazı kasidelerine, Sa'dî-i Şîrâzî ve Hümâm-ı Tebrîzî gibi şairlerin gazellerine cevap olarak kaleme alınmıştır. Bazı şiirleri kelime ve ifade tarzı bakımından Hâfız-ı Şîrâzî'yi hatırlatmaktadır. Rûdekî'nin bir şiirine nazîre yazdığı divanında, hayatının bir döneminin aynı çağa rastlamasına ve Aksaray'a yakın Konya'da yaşamasına rağmen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye bir işaretle bulunmaması dikkat çekicidir. 582 gazel, 120 kaside, beş kıta, yirmi üç rubâiden oluşan ve 11.000'den fazla beyit ihtiva eden *Divân* Zebîhullah Safâ tarafından neşredilmiştir (Tahran 1341, 1364 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Seyf-i Fergânî, *Divân* (nşr. Zebîhullah Safâ), Tahran 1364 hş., neşredenin girişi, s. 3-32; Abdürrefî Hakikat, *Ferheng-i Şâ'irân-ı Zebân-i Fârsî*, Tahran 1368 hş., s. 294; M. Emin Riyâhî, *Zebân u Edeb-i Fârsî der Kalemrev-i 'Osmânî*, Tahran 1369 hş., s. 109-111; Zebîhullah Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der İrân*, Tahran 1371 hş., III/1, s. 624-632; Sîrûs-ı Şemîsâ, *Rubâ'î ve Rubâ'îserâyân*, Tahran 1375 hş., s. 139; Büzürger, "Seyf-i Fergânî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1375 hş., I, 511-512; Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Din Muhammed al-Farğânî", *TTK Belleten*, XXIII/91 (1959), s. 418-426; Sayyâra Mahinfar, "Farğânî", *Elr.*, IX, 256.

NİMET YILDIRIM

SEYF b. ÖMER

(سیف بن عمر)

Seyf b. Ömer et-Temîmî
(ö. 180/796)

Hulefâ-yi Râşidîn devri tarihçisi.

Kûfe asıllıdır, Esedî (Üseydî), Dabbî, Bür-cimî, Sa'dî, Bağdâdî ve Kûfî gibi nisbelerle anılır. Hârûnürreşid zamanında Bağdat'a gelmiş ve orada 180 (796) yılında vefat etmiştir (200/815-16 yılında öldüğü de rivayet edilir). Hayatı hakkındaki bilgi hemen hemen bundan ibarettir. Bazı araştırmalarda yer alan, çocukluğunu Medine'de geçirdiği ve orada eğitim gördüğü şeklindeki bilgi (Şâkir Mustafa, I, 180; Şeşen, s. 34) bir tahminden ibaret olmalıdır. Irak tarih ekolünün üç önemli temsilcisinden biri olan Seyf (diğerleri Avâne b. Hakem ve Ebû Mihnef) ridde hadiseleri, fetihler, iç karışıklıklar ve Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle Cemel Vak'ası'nın sonuna kadar Hulefâ-yi Râşidîn döneminin en önemli olaylarıyla ilgili haberleri aktaran önemli bir tarihçidir. Muhaddislerle cerh ve ta'dîl âlimleri, ilk tarihçilerden Vâkıdî'ye benzettikleri Seyf'i de ağır biçimde eleştirmişler, onu hadis alanında zayıflık, yalancılık ve uydurmacılıkla itham ederek rivayetlerinin büyük çoğunluğuna itibar edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir (İbn Ebû Hâtim, II, 278; Zehebî, II, 255-256; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 295-296). Ancak bunlardan tarih ve hadis rivayeti arasındaki farkı dikkate alanlar Seyf'in tarih konusunda imam ve otorite olduğunu söylemişlerdir (Zehebî, II, 255; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzib*, I, 344).

Seyf b. Ömer, çok tartışılan kabilesi Temîm eksenli rivayetlerinin büyük çoğunluğunu her birinden 100'er ayrı haber olmak üzere Talha b. A'lem ile Muhammed b. Abdullah'tan almıştır. Bunun yanında Abdullah b. Amr el-Ömerî, Ebû Züheyr, İbn Cerîh, Muhammed b. Sâib el-Kelbî ve Câbir el-Cu'fî'nin rivayetlerini nakletmiş; Hişâm b Urve, Mûsâ b. Ukbe ve İbn İshak gibi Medine tarih ekolünün temsilcilerinin rivayetlerini de kullanmıştır. Hatta onun, Übülle'nin fethi konusunda yaptığı gibi Irak geleneğine ait bir haberin arkasından Medine ekolüne ait bir haberi verip bunlar arasındaki farkı açıklamaktan çekinmeyecek rivayet ve râvi tenkidine yönelebildiğine işaret edilmiştir (Taberî, I, 2025). Seyf'in rivayetlerini aktaran râvilerin en meşhurları Nadr b. Hammâd el-Atekî, Ya'küb b.

İbrâhim b. Sa'd, Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî, Cebbâre b. Mugalles, Şuayb b. İbrâhim ve Serî b. Yahyâ'dır. Muhammed b. Cerîr et-Taberî başta olmak üzere Halîfe b. Hayyât, Fesevî, Belâzürî, İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, Yâkût el-Hamevî, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, Zehebî, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr ve İbn Hacer el-Askalânî gibi önemli tarihçiler Seyf'in eserlerinden yararlanmışlar ve rivayetlerinin pek çoğunu eserlerine almışlardır. Taberî'nin, eserini yazarken Seyf'in iki kitabından aldığı rivayetlere çok geniş bir yer vermesi, onun rivayetlerini Ebû Mihnef, Medâinî, İbn İshak ve Vâkıdî'nin rivayetlerine tercih ederek Hulefâ-yî Râşîdîn dönemi tarihini büyük ölçüde onun rivayetlerine dayandırması Seyf b. Ömer'e büyük bir önem kazandırmıştır. Özellikle ilk fitne olayları ve Cemel Vak'ası konularında Ebû Mihnef ve Vâkıdî rivayetleriyle Seyf'in rivayetleri arasındaki ciddi farklılık bu önemi daha da arttırmıştır.

Seyf b. Ömer'in tarihçiliği hakkındaki çağdaş değerlendirmeler daha çok Taberî'nin eserinde yer alan rivayetlerine dayanılarak yapılmıştır. Seyf'in kabilesi Temîm eksenli, çok ayrıntılı ve oldukça zengin ve renkli rivayetleri bilhassa şarkiyatçılar tarafından değerlendirilmiş ve hakkında pek çok yayın gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında Suriye fetihleriyle ilgili olarak Michael Jan de Goeje, onu izleyen Julius Wellhausen ve Leone Caetani, Seyf'in özellikle fetihlerin tarihini diğer râvilerden birkaç yıl önce gösteren rivayetleri nakletmesini eleştirmişler ve onun haberlerine güvenilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb ve E. Landau-Tasserón gibi şarkiyatçılar ise Irak tarih ekolünün temsilcileri Ebû Mihnef ve Avâne b. Hakem'le birlikte Seyf'in eyyâm edebiyatındaki anlatış tarzıyla aynıyet arzeden, şiir malzemeleriyle süslenmiş ve fetihleri roman tarzında yazan, canlı, ayrıntılı ve hadiseleri cesaretle ele alan rivayetlerinin kabilevi taraftarlığına rağmen bilhassa ilk devir İslâm tarihinin iç âmillerine dair sağladığı bilgiden dolayı asla ihmal edilmemesi gerektiğini ve onların rivayetlerinde isnad kullanmalarının da hadis geleneğine bağlı kaldıklarını gösterdiğini, tenkit edilecek bazı hususların Seyf'ten daha çok onun râvilerine ait olduğunu söyleyerek fetihlerle ilgili rivayetlerine yapılan eleştirilere cevap vermişlerdir (Landau-Tasserón, LXVII [1990], s. 1-26; *IA*, XI, 785-786).

Diğer taraftan Seyf b. Ömer'in hem tenkit edildiği hem de meşhur olduğu bir başka rivayetler silsilesi de İslâm dünyasında ilk fitnenin ve Şîlîğin ortaya çıkışında önemli bir rol oynadığı ileri sürülen Abdullah b. Sebe ve Sebeyye hakkındaki haberleridir. Abdullah b. Sebe'nin bu olaylarla alakası hakkındaki bilgilerin tek kaynağı olan ve yine Taberî tarihinde yer alan bu haberlerde Seyf b. Ömer, Hz. Osman'a karşı gerçekleştirilen isyan ve Cemel Vak'ası'nın baş aktörü olarak bir yahudi dönmesi olan Abdullah b. Sebe ve arkadaşlarını göstermektedir. Bazı araştırmacılar, zayıf ve metruk bir râvi olan Seyf'in kendi içinde de tutarsız olan bu haberleri, kaynaklarda adı hiç geçmeyen Yezid el-Faka'sî gibi râvilerin ağzından uydurduğunu ileri sürmüşlerdir (Korkmaz, s. 12-15; *DIA*, I, 133-134). İbn Sebe'nin Seyf tarafından uydurulan huraff bir şahıs olduğuna dair bir eser yazan Şii araştırmacı Seyyid Murtazâ el-Askerî onun uydurduğunu iddia ettiği, adı diğer kaynaklarda geçmeyen sahâbiler konusunda da bir kitap hazırlamıştır. Ancak Seyf'in ilk fitneyle ilgili rivayetlerinin, aynı zamanda olaya şahit olanlara ulaşan ve güvenilir râviler yoluyla aktarılan en eski üç rivayetle büyük ölçüde uyum gösterdiği tesbit edilmiştir (Yûsuf el-İş, s. 34-35, 65).

Eserleri. Kaynaklarda Seyf'in iki kitabından söz edilmekte ve bu kitapların uzun süre tarihçiler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Zamanla kaybolan bu kitapların bazı bölümleri, 1995'te Riyad İmam Muhammed Üniversitesi Kütüphanesi'ne hediye edilen yazma eserler arasında bulunmuştur. Kâsım es-Sâmerrâî oldukça eksik olan ve *Kitâbü'r-Ridde ve'l-fütûh*, *Kitâbü'l-Cemel ve mesîru 'Â'îşe ve 'Alî* isimlerini taşıyan bu iki kitabı bir arada yayımlamıştır (Leiden 1415/1995). Birinci kitap 1-230, ikinci kitap 231-363 sayfaları arasında yer almaktadır. Birinci kitapta mevcut 196 haberden 89'unun, ikinci kitaptaki 108 haberden 33'ünün Taberî'de bulunmadığı düşünüldüğünde yayımlanan metnin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Seyf b. Ömer'in Şark İslâm dünyasında olduğu gibi Endülüs'te de tanınan bir tarihçi olduğunu gösteren uzun bir mukaddime yazan nâşir (neşredenin girişi, s. 5-32) metnin indeksini yapmış, dipnotlarında Taberî tarihinde yer alan rivayetlerin yerini göstermiş, Taberî tarihinin M. J. de Goeje ve Ebû'l-Fazl İbrâhim neşirlerindeki bazı yanlışları düzeltmiştir. Ayrıca iki eserin yazma nüshalarının tıpkibasımı ile hazırladığı Arapça mukaddimenin İngilizce tercümesini de ayrı bir kitap halinde bastırmıştır

(aynı yer, aynı tarih). Seyf'in Taberî'de yer alan, iç karışıklıklar ve Cemel Vak'ası hakkındaki rivayetleri de Ahmed Râtîb Armûş tarafından *el-Fitne ve vaq'atü'l-Cemel* adıyla yayımlanmıştır (Beirut 1391/1972, 1406/1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Seyf b. Ömer, *Kitâbü'r-Ridde ve'l-fütûh ve Kitâbü'l-Cemel ve mesîru 'Â'îşe ve 'Alî* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leyden 1415/1995, neşredenin girişi, s. 5-32; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1749-3255; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve'l-ta'dîl*, II, 278; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 143; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâil*, Kahire 1325, II, 255-256; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, IV, 295-296; a.mlf., *Takrîbü'l-Tehzîb*, I, 344; M. J. de Goeje, *Mémoire sur la conquête de la Syrie*, Leiden 1900, tür.yer.; J. Wellhausen, *İslâmın En Eski Tarihine Giriş* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1960, s. 1-6, 8-22, ayrıca bk. İndeks; Abdülazîz ed-Dörî, *Bahş fi neş'eti 'ilmi't-târîh 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 37, 121, 124, 132-133; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/2, s. 133-134; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabi ve'l-mü'errihün*, Beyrut 1983, I, 180-184; Yûsuf el-İş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, Dimaşk 1988, s. 32-100; Murtazâ el-Askerî, *Hamsün ve ml'e şahâbi muhtelik*, Beyrut 1412/1991, tür.yer.; M. Emahzûn, *Tahkîku mevâkıfi's-şahâbe fi'l-fitne*, Riyad 1415/1994, I, 229-237; M. Hinds, *Studies in Early Islamic History* (ed. J. Bacharach v.dğr.), Princeton 1996, s. 143-159; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 34-35, 54-55; Siddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi: İbn Sebe Meselesi*, Ankara 2005, s. 12-15, ayrıca bk. İndeks; Mahmut Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihiçiliği* (doktora tezi, 2008), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; E. Landau-Tasserón, "Sayf İbn 'Umar in Medieval and Modern Scholarship", *Isl.*, LXVII (1990), s. 1-26; Fikret İşıltan, "Seyf b. Ömer", *IA*, X, 531-532; H. A. R. Gibb, "Tarih", a.e., XI, 785-786; F. M. Donner, "Sayf b. 'Umar", *EL* (Fr.), IX, 106-107; Ethem Ruhi Fıhtalı, "Abdullah b. Sebe", *DIA*, I, 133-134.

☞ MUSTAFA FAYDA

SEYF-i SARÂÏ

(سيف سراي)

(ö. 796/1394'ten sonra)

Kıpçak şairi.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakta, sadece şairin *Gülîstan Tercümesi* adlı eseriyle bunun sonuna eklenmiş, bazıları kendine ait şiir ve nazirelerden birtakım bilgiler elde edilmektedir. Sarâyî nisbesinden Altın Orda Hanlığı'nın merkezi Saray şehrinde yetiştiği anlaşılmaktadır. Ahmed Celâyir'in Mısır'a gidişi dolayısıyla 1393'te söylediği bir rubâisiyle 1394'te tamamladığı *Süheyl ü Güldürsün* mesnevisinden hareketle bu tarihten sonra vefat ettiği söylenebilir. Şiirlerinden iyi bir öğrenim gördüğü, Fars dili ve edebiyatını çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Hâ-